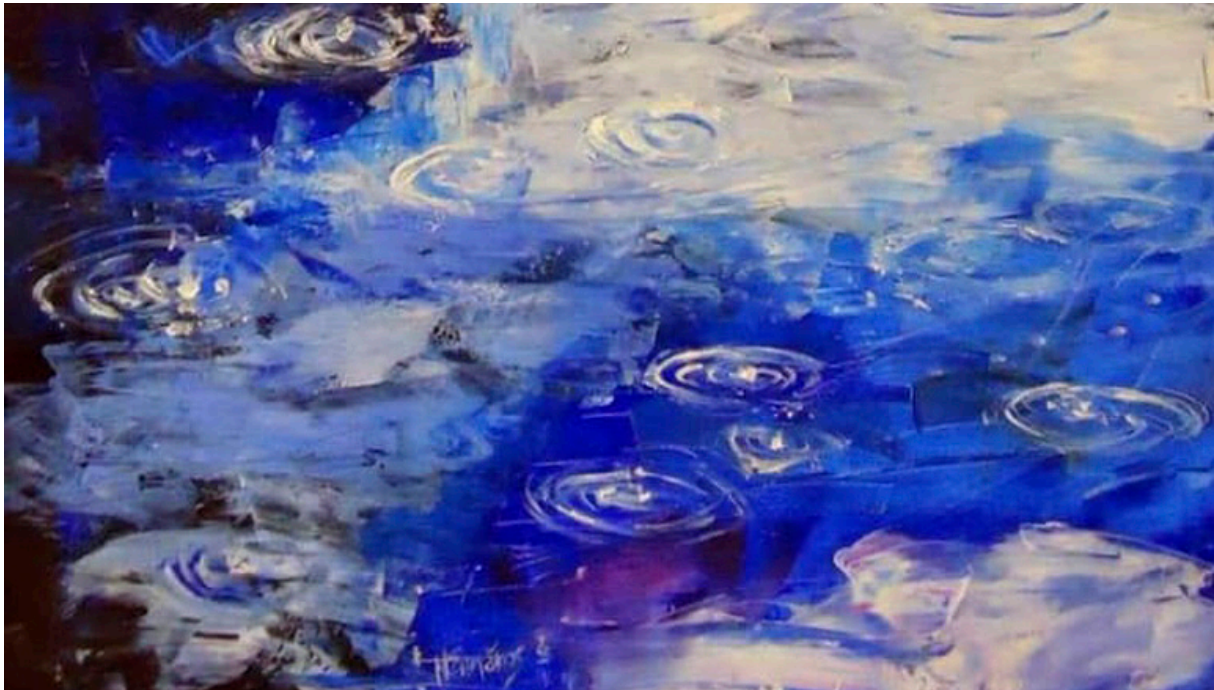

Τα προγράμματα του Κ.Κ. Κορυδαλλού μέσα από την αφήγηση δύο πρώην κρατουμένων

Επιμέλεια: Ελένη Τσουνάκου-Ρουσιά

ΜΔΕ Ποινικών Επιστημών ΕΚΠΑ

Ν.Σ., Χωρίς τίτλο

*«Σ' αυτόν τον κόσμο, που ολοένα στενεύει,
ο καθένας μας χρειάζεται όλους τους άλλους.
Πρέπει ν' αναζητήσουμε τον άνθρωπο, όπου κι αν βρίσκεται.»*
Γ. Σεφέρης

**«Εμείς δεν θέλουμε να μαγκώσουμε ψυχές, θέλουμε να ανοίξουμε ψυχές»,
του Ν.Σ.**

Η ζωή στη φυλακή είναι δύσκολη και διαφορετική, γιατί απλούστατα δεν υπάρχει χρόνος, χρόνος όπως γνωρίζουμε και μετράμε. Ο χρόνος στη φυλακή δεν είναι ένα ρολόι, είναι ένα άνοιγμα και κλείσιμο μιας σιδερένιας πόρτας, μια κλειδαριά που κλειδώνει και μια κλειδαριά που ξεκλειδώνει, μ' έναν χαρακτηριστικό βαρύ ήχο. Τότε αρχίζει η μέρα σου ή τελειώνει. Στον χρόνο αυτόν που θα είναι ανοιχτή η κλειδαριά, θα μπορέσεις εσύ να βγεις έξω να κάνεις κάτι.

Εγώ έψαχνα να βρω διεξόδους, να εκμεταλλευτώ τον άπλετο (αδιάφορο) χρόνο που είχα εκεί. Έπρεπε κάτι να κάνω για να αισθανθώ πάλι δημιουργικός, να σπάσω με τη δύναμη της σκέψης και της ψυχής κάγκελα, κλειδαριές, τοίχους! Να βάλω φως μέσα μου, να χαθούν από μπροστά μου οι λάμπες φθορίου, με το ψυχρό και αδιάφορο φως που καίει νυχθημερόν... σαν άσβεστη καντήλα, μόνον που αυτός στην πραγματικότητα είναι ο ήλιος σου, γιατί τον πραγματικό τον βλέπεις και τον αισθάνεσαι για πέντε ώρες την ημέρα! Στη ζωή μου είχα μάθει να είμαι δημιουργικός είτε επαγγελματικά είτε εικαστικά.

Λίγο καιρό μετά τον εγκλεισμό εμφανίζεται μια ασκούμενη κοινωνική λειτουργός, μού παίρνει συνέντευξη και της λέω ότι εμένα μου αρέσει να ζωγραφίζω, ζωγραφίζω κοντά στα 50 χρόνια και θα ήθελα –αν μου επιτρέπεται– να έχω μπογιές και πινέλα και να ζωγραφίζω. «Εντάξει», μου λέει, «θα προσπαθήσω να τα »χεις». Παρουσιάζομαι στο Συμβούλιο της Φυλακής και παίρνω έγκριση. Η ζωγραφική είναι το πάθος μου, είναι έρωτας, τότε σκέφτηκα «γιατί μόνον εγώ;». Λέω λοιπόν: «αν θέλετε να δημιουργήσετε ένα τμήμα ζωγραφικής κρατουμένων, εγώ μπορώ να τους κάνω ζωγραφική». Σαν ιδέα άρεσε, γιατί δεν είχε μέχρι τότε δραστηριότητα, πέρα από μια λέσχη βιβλίου, η οποία κάποια στιγμή σταμάτησε να υπάρχει. Φώναζαν δηλαδή συγγραφείς ή ηθοποιούς και διαβάζανε βιβλία και μετά τα συζητάγανε, αλλά αυτό είχε σταματήσει. Οπότε, με την έγκριση του Συμβουλίου της Φυλακής και σαν «προστάτης» της όλης ιστορίας, υπεύθυνους τους κοινωνιολόγους της φυλακής, ξεκινήσαμε γύρω στον Νοέμβριο του '15 το πρώτο εργαστήριο ζωγραφικής στον Κορυδαλλό.

Πραγματικά, αγοράζουμε τελάρα, πινέλα, όσα τους είπα, και στήνουν το εργαστήριο. Ξεκινά το ενδιαφέρον κάποιων ανθρώπων οι οποίοι θέλανε να ζωγραφίσουν και δημιουργείται η πρώτη ομάδα που ήταν 10 με 15 άτομα. Εγώ εκείνο που ήθελα να κάνουν τα παιδιά είναι να αισθανθούν ελεύθερα. Όπως εγώ αισθανόμουν ελεύθερος, να αισθανθούν κι εκείνα. Πώς; Παίζοντας με το χρώμα, όχι λέγοντάς τους «θα μου κάνεις ευθεία γραμμή, θα μου κάνεις αυτό, θα μου κάνεις το άλλο». Αυτή είναι μια άλλη μορφή της τέχνης, πιο αφηρημένη, πιο ελεύθερη, για να μπορέσουμε να εκφράσουμε συναισθήματα μέσω του χρώματος. Γιατί το χρώμα βγάζει συναίσθημα. Για παράδειγμα, στα δικά μου έργα, όπου βλέπεις έντονο χρώμα είναι φοβία, είναι φοβικό γιατί θα μου λείψει το φως. Κάποια άλλα έργα, μιας άλλης περιόδου της ζωής μου, ήταν πιο παλ. Κάποια άλλα ήτανε αφηρημένα: ανήσυχα, λυπημένα και, ναι μεν είχανε αποτέλεσμα εικαστικό, αλλά ήτανε πολύ «φορτωμένα».

Αρχίζουμε, λοιπόν, να ζωγραφίζουμε, τα παιδιά δημιουργούνε και η ομάδα σιγά σιγά δυναμώνει. Βέβαια, πολλοί τη χρησιμοποιούσανε –κακά τα ψέματα– για άλλους λόγους, γιατί θέλανε να πάρουν ένα χαρτί για το δικαστήριο. Αυτά τα στοιχεία αποβλήθηκαν μόνον τους, διότι η τέχνη αυτά τα στοιχεία τα αποβάλλει. Κάποιοι λοιπόν κουράστηκαν και φύγανε, και φάνηκε ποιοι ήταν αυτοί που πραγματικά τους άρεσε να ζωγραφίζουν.

Κι εγώ όταν πλέον είμαι μέσα στο εργαστήρι, αρχίζω και ισορροπώ. Ισορροπώ στο χρώμα, το σχέδιο, τα θέματα και αρχίζω να δημιουργώ. Με το να ζωγραφίζω μέσα στον εγκλεισμό τοπία, θάλασσες ή διάφορα άλλα πράγματα έφερνα μια πραγματικότητα που μου έλειπε να την αγγίζω πλέον, δημιουργούσα δηλαδή αυτό που μου έλειπε. Εξάλλου το σώμα φυλακίζεται, το πνεύμα είναι ελεύθερο, όπου θέλει πάει. Μέσα στον χρόνο που έμεινα εγκλειστος γίνανε γύρω στα 200 έργα και τρεις εκθέσεις ζωγραφικής.

Μια μέρα, μάλιστα, πριν την έκθεση στο «Μελίνα Μερκούρη» στον Κορυδαλλό, θυμάμαι έναν συγκρατούμενο: κάθεται το βράδυ στο κάγκελο στο κρεβάτι, έχει βάλει μαύρο σε έναν μουσαμά, ένα φεγγάρι, κάγκελα, μια κουρτίνα και μου λέει «αυτό θα το βάλω στην έκθεση». Του λέω όχι, δεν μπαίνει στην έκθεση. «Και ποιος είσαι εσύ», μου λέει, «που δεν θα μπει στην έκθεση;». «Είμαι ο Νίκος και δεν θα μπει», του λέω. Τσαντίζεται, μπαρούτι έγινε. Τραβάει μια κλωτσιά και το σπάει το έργο. Του ζήτησα συγγνώμη μετά γιατί φέρθηκα σκληρά, αλλά είχα τον λόγο μου. «Αυτό το έργο», του λέω, «που έφτιαξες είναι το βιωματικό σου έργο. Αυτό άμα θες βάστα το, βάλτο στο συρτάρι σου να το ανοίγεις, να το βλέπεις και να το ξανακλείνεις στο συρτάρι. Αυτό το έργο δεν αντιπροσωπεύει τίποτα σε αυτόν που θα το δει, ίσα ίσα θα του μαγκώσει την ψυχή. Εμείς δεν θέλουμε να μαγκώσουμε ψυχές, θέλουμε να ανοίξουμε ψυχές».

Για μένα, εφόσον έφτιαξα κάποια έργα εκεί μέσα τα οποία βγήκανε, σήμαινε ότι αντί να είμαι εσωστρεφής και φοβισμένος έγινα εξωστρεφής, διότι εκτέθηκα. Και πιο πριν είχα κάνει εκθέσεις, αλλά μέσα εκτέθηκα διαφορετικά. Έβγαινα με μια «ταμπέλα» από πίσω, αλλά δεν ντράπηκα. Έδινα συνεντεύξεις με το πρόσωπό μου και όταν έγινε η έκθεση όλα τα έργα μου είχαν υπογραφή με το όνομά μου. Είχα πει μάλιστα να μου επιτρέψουν να είμαι εκεί μπροστά να τους εξηγώ. Μπορούσε η φυλακή, αν ήθελε, να στείλει δύο σωφρονιστικούς ή δύο αστυνομικούς και να με πάνε. Τι, θα δραπετεύα; Πρέπει να ξέρεις τον άνθρωπο που έχεις. Εν πάση περιπτώσει, δεν το κάνανε. Εγώ στην ουσία πήγα εκεί, πήγε η τέχνη μου εκεί, άρα στην ουσία ήμουν κι εγώ.

Συμπτωματικά, έγινα και βιβλιοθηκάριος, ανέλαβα σαν εργασία τη βιβλιοθήκη. Εκεί τα πράγματα διαφοροποιούνται: πέρα από την ζωγραφική, είχαμε και ένα άλλο σημείο επαφής, το οποίο ήταν η βιβλιοθήκη. Το έκανα σημείο επαφής! Έρχονταν οι κοινωνιολόγοι, οι κρατούμενοι παίρνανε βιβλία και συζητάγαμε. Αυτό μαθεύτηκε. Άρα, δημιουργήθηκε άλλος ένας πολιτισμικός πυρήνας που μέχρι τότε ήταν ανενεργός, αφού πιο πριν στη βιβλιοθήκη πήγαινες, έπαιρνες ένα βιβλίο κι έφευγες.

Όλο αυτό το πράγμα αρχίζει να φουντώνει ένα στοιχείο πολιτισμού μέσα. Μέχρι και η τότε Γενική Γραμματεία Αντεγκληματικής Πολιτικής καταλαβαίνει ότι κάτι συμβαίνει και αρχίζει

να εγκρίνει κονδύλια. Βέβαια, είχανε δείγματα δουλειάς, δηλαδή κάποια στιγμή σε ανύποπτο χρόνο ζήτησε ο εισαγγελέας της φυλακής να δει τι κάνουμε. Και πραγματικά, εμφανίζεται με τους αρχιφύλακες εκεί που δουλεύαμε, στην αίθουσα 18ΑΝΩ. Είδανε τελάρια και έργα, μείνανε έκπληκτοι, ήτανε κάτι το πρωτόγνωρο για αυτούς τους ανθρώπους να συμβαίνει αυτό το πράγμα. Μάλιστα, ζήτησε ο εισαγγελέας να έχει και αυτός ένα έργο στο γραφείο του.

Οι αρχιφύλακες άρχισαν να «μαλακώνουν», βλέποντας ότι αυτός ο πολιτισμός που βγαίνει δεν είναι «πολιτισμός του λαμόγιου». Γιατί αυτό που συμβαίνει στη φυλακή είναι ότι όλοι έχουν τις αμφιβολίες τους και λένε: «Γιατί το κάνει αυτό; Γιατί έτσι; Μήπως τυχόν γίνεται κάτι άλλο;» Αρχίζουν σιγά σιγά να αποκτούν εμπιστοσύνη. Κι εμείς δεν δώσαμε καμία αφορμή, ούτε κινητά, ούτε διακίνηση, γιατί αυτά συμβαίνουν. Δεν κρυβόμαστε πίσω από το δάχτυλό μας, έτσι; Δεν δώσαμε καμία αφορμή, έτσι αποκτήσαμε εμπιστοσύνη και καταλάβανε ότι πραγματικά κάτι διαφορετικό γίνεται.

«Τρώγοντας», λένε, «έρχεται και η όρεξη». Παράλληλα με το εργαστήριο αυτό δημιουργείται ένας άλλος φορέας, ο κινηματογράφος. Αρχίζουν κι έρχονται ελληνικές και ξένες ταινίες, αλλά ως επί το πλείστον ταινίες του νέου ελληνικού κινηματογράφου. Αφού γινόταν η προβολή σε μια μεγάλη οθόνη τηλεόρασης και τη βλέπαμε προσεκτικά –ήτανε «ναός» μέσα, όσο και αν φαίνεται περίεργο, δηλαδή με 50 και 60 άτομα να είναι «ναός»– σύντομα ερχόταν ο σκηνοθέτης ή και οι ηθοποιοί μαζί και συζητάγαμε την ταινία τους. Έχουνε δεχτεί τέτοια κριτική και τέτοια σωστή ανάλυση του έργου τους αυτοί οι άνθρωποι, που είχανε μείνει έκπληκτοι. Έλεγαν ότι «αυτά που είχατε δει εσείς δεν τα έχει δει κανένας, και χαιρόμαστε που είμαστε εδώ πέρα και τα συζητάμε». Θέλω να πω δηλαδή ότι αυτοί οι άνθρωποι που συμμετείχαν σε αυτά τα προγράμματα είχανε και τον νου και τη θέληση και παρατηρητικότητα και ήθελαν να ξεφύγουν από όλο αυτό το πράγμα, γι' αυτό πρόσεχαν.

Συν τω χρόνω, ξεκινάει κι άλλο εργαστήριο. Έρχεται το Εθνικό Θέατρο και δημιουργεί θεατρική ομάδα. Συμμετείχα και σε αυτή την ομάδα, γιατί με θεωρούσαν απαραίτητο να συμμετέχω σε όλα αυτά τα πράγματα. Όχι ότι μου έκανε κακό... Στην αρχή διαβάζαμε βιβλία, τα συζητάγαμε και παίζαμε κάποια πράγματα. Αλλά ο Στρατής Πανούριος, ο σκηνοθέτης, είχε πρόγραμμα: ήθελε να ανεβάσει Σαίξπηρ, την *Τρικομία*, η οποία τον Ιούνιο του '17 ανεβαίνει με τρεις παραστάσεις στο προαύλιο του Κορυδαλλού, κοστούμια του Εθνικού και μουσική υπόκρουση της Εθνικής Λυρικής Σκηνής. Και γίνονται τρεις παραστάσεις οι οποίες μένουνε στην ιστορία.

Μαζί, εμφανίζεται και το εναλλακτικό κομμάτι της Εθνικής Λυρικής Σκηνής, ένα εναλλακτικό εργαστήριο με το οποίο βγάλαμε μουσική. Όχι με νότες όμως. Μια μουσική διαφορετική, δηλαδή μπορεί να ζωγραφίσεις κάτι κι αυτή η ζωγραφιά να γίνει μουσική. Δίνουμε και σε αυτό

παράσταση της Λυρικής Σκηνής, αυτό είναι το επόμενο «μπαμ» που γίνεται στην ιστορία όλη αυτή.

Από εκεί που ξεκινήσαμε από το μηδέν, λοιπόν, φτάσαμε να έχουμε εργαστήρι ζωγραφικής, κινηματογράφου, εργαστήρι θεατρικό και εργαστήρι μουσικό. Δουλεύανε τέσσερα εργαστήρια.

Εγώ δούλευα και στα τέσσερα εργαστήρια. Αυτό με έκανε να τρέχω από το πρωί μέχρι το βράδυ, αλλά μου γέμιζε την ημέρα. Μέσα στη φυλακή όλοι κυκλοφορούνε με φόρμες, ελβιέλα. Εγώ ντυνόμουνα το πρωί: έβαζα τζην, παπούτσι κανονικό, μπουφάν και μου λέγανε «τι δικαστήριο έχεις;». Έλεγα «όχι, πάω στη δουλειά μου». Δηλαδή την κράτηση την έκανα δουλειά, γιατί πραγματικά είχα δουλειά. Πήγαινα να ανοίξω το «μαγαζί» μου που ήταν η βιβλιοθήκη, να διδάξω ζωγραφική, πήγαινα στο θεατρικό γιατί είχα ρόλο να παίξω και στη μουσική γιατί έπρεπε να παίξω τύμπανο. Γράφτηκα στο ΙΕΚ και πέρναγα κι εκεί το απόγευμα. Κατάφερα, λοιπόν, να ξυπνάω το πρωί στις 8 η ώρα και να γυρνάω πίσω στις 7-8 το βράδυ, άρα να είναι όλη μου η μέρα γεμάτη.

Όλοι με φωνάζανε «δάσκαλο», κι αυτοί που δεν ήταν στο εργαστήρι, ήταν τιμή και καταξίωση συνάμα. Υπήρχε σεβασμός και από τους σωφρονιστικούς. Κι εγώ δεν είχα δώσει δικαίωμα σε κανέναν, γιατί σεβόμουνα τους άλλους, σεβόμουνα όλους αυτούς τους ανθρώπους που μου δώσανε ένα πινέλο και μια μπογιά για να βγάλω τη φυλακή μου και να τη βγάλω εποικοδομητικά. Μάλιστα, ποτέ δεν είχα κινητό, γιατί σε κάποια έρευνα μπορεί να το βρίσκανε και μετά θα πήγαινα σε ένα συμβούλιο όπου θα ήταν ο διευθυντής, οι κοινωνιολόγοι, ο εισαγγελέας. Θα ντρεπόμουνα να τους κοιτάξω, γιατί αυτοί οι άνθρωποι μου ανοίγανε εμένα πόρτες κι εγώ το εκμεταλλεύτηκα. Λοιπόν δεν ήθελα τίποτα, τις ανάγκες μου τις επικοινωνιακές τις είχα καλύψει με μια τηλεκάρτα: έπαιρνα τα παιδιά μου, τη γυναίκα μου τηλέφωνο πρωί- μεσημέρι-βράδυ, σαν αντιβίωση.

Μετά την *Τρικυμία* του Σαίξπηρ, ανεβάζουμε τον *Θάλαμο αρ. 6* του Τσέχωφ. Η πρώτη παράσταση γίνεται Πέμπτη στις 12 Μαΐου του '18 και πάω και παίζω για τους κρατούμενους. Παρασκευή πρωί έρχεται σήμα και μου λέει... έκτιση ποινής... «αποφυλακίζεσαι». Όμως Σάββατο και Κυριακή είχα παραστάσεις, ήταν οι δύο επίσημες παραστάσεις που θα δίναμε στον κόσμο έξω, με καλεσμένους. Και μένουν κάγκελο όλοι, αναρωτιούνται τι θα γίνει. Τους λέω «Τι ανησυχείτε; Εγώ εδώ θα είμαι και το Σάββατο και την Κυριακή». Και πραγματικά, το Σαββατοκύριακο ντύνομαι, κοστουμαρίζομαι και έρχομαι και μπαίνω μέσα πλέον σαν πολίτης, σαν ελεύθερος και παίζω δύο παραστάσεις. Αυτό ειπώθηκε σε όλους και έκανε φοβερή εντύπωση. Πώς είναι δυνατόν ένας κρατούμενος να έρχεται να ολοκληρώνει ένα έργο το οποίο είχε αναλάβει, που θα μπορούσε να ρίξει μια μαύρη πέτρα και να πει «κόψτε τον λαιμό σας». Αλλά ήτανε

τόσο έντονα τα συναισθήματα και τόσο έντονη η προσφορά από όλες αυτές τις ομάδες που δεν μπορούσες να το αφήσεις. Γιατί τότε θα κοβόταν το νήμα για τη συνέχεια, για τους υπόλοιπους.

Με το που βγήκα, αμέσως προγραμματίσα έκθεση. Μάζεψα υλικά, μπογιές, τελάρα και με το που έφτασε Σεπτέμβρης –γιατί βοήθαγε κι ο καιρός πλέον– ξεκίνησα να δουλεύω έκθεση ζωγραφικής, την οποία την ανέβασα μετά από δύο μήνες, τον Νοέμβριο του '18 στο Θησείο. Ήταν η έκθεση «Ωδοί», που αναφέρεται στους δρόμους αλλά και τους ύμνους της ξεχασμένης πόλης. Δηλαδή, αντί να γράψω «ωδή» και «οδοί», έφτιαξα μια λέξη ώστε να συμπεριλάβει και τα δύο. Κι έφτιαξα πόρτες, γκρεμισμένα σπίτια της Αθήνας.

Στην τελευταία σειρά που έφτιαξα έχω αποτυπώσει τον κορωνοϊό, την Αθήνα στην πορεία της στο λοκντάουν: το πιο μαύρο, σκούρο, με βροχή, με γυαλάδα, με λίγα αυτοκίνητα. Ένα έργο μου λέγεται «13 Μαρτίου του '20», είναι η μέρα που δεν κυκλοφορεί τίποτα στην Αθήνα. Το «13» δεν έχει κανένα αυτοκίνητο, έχει μόνο ένα φαρμακείο, με τον πράσινο σταυρό, έναν δρόμο με τα φώτα αναμμένα, αυτά, μέχρι εκεί ήμασταν. Τα φώτα της πόλης, τα φώτα των δρόμων.

Πρόσφατα μάλιστα, τον Δεκέμβριο του '21, έγινε στη «Σχεδία» μια εκδήλωση: έχω εκθέσει μια σειρά έργων που έγιναν το διάστημα των τριών τελευταίων χρόνων που έχω αποφυλακιστεί. Εκεί γνώρισα κόσμο ο οποίος με ήξερε κι εγώ τον είχα ακουστά μόνο. Ήταν και η πρώην αντισεισμηγέας του Αρείου Πάγου, η οποία ήρθε και με χαιρέτησε και μου είπε «έχω έργο σας». Και μένω κάγκελο. Μου θυμίζει ότι στην έκθεση που είχε γίνει στον Κορυδαλλό, στο Πνευματικό Κέντρο «Μελίνα Μερκούρη», είχε αγοράσει έργο μου το οποίο είναι αυτή τη στιγμή στην Εισαγγελία του Αρείου Πάγου. Το πήρε εκείνη, το έβαλε στο γραφείο του εισαγγελέα του Αρείου Πάγου κι έμεινε εκεί. Αυτό το θεωρώ τιμή μου, να έρθει η ίδια να με γνωρίσει δηλαδή.

Επίσης, είμαι στην Επάνοδο και κάνω ζωγραφική. Και στον Κορυδαλλό θα είμαι σαν δάσκαλος ζωγραφικής πλέον. Έχω αναλάβει και τη σκηνογραφία στους *Πέρσες* που θα ανέβουν στη φυλακή από τον Πανούριο. Συμμετείχα και σε έναν διεθνή διαγωνισμό με χιλιάδες συμμετέχοντες, όπου έστειλα γύρω στα 15 έργα. Εγκριθήκανε τα έξι και σύντομα βγαίνουν σε λεύκωμα.

Τέλος, στη ζωή μου έχω ένα μόντο που λέει ότι «αν στο μαύρο βάζεις φως, θα δεις μύρια χρώματα». Θα το λέω συνέχεια, σωφρονισμός είναι να δώσεις ευκαιρίες στους ανθρώπους να καταλάβουν ότι υπάρχουν κι άλλα πράγματα στη ζωή πέρα απ' αυτά που κάνουν. Εγώ κατάφερα να αισθανθώ δημιουργικός, και να προσφέρω τόσο στον εαυτό μου όσο στους άλλους. Άρα θεωρώ πάρα πολύ σημαντικό αυτό που γίνεται μέσα και μακάρι να μπορούσαν όλοι να συμμετέχουν σε όλες τις φυλακές, όχι μόνο στα μεγάλα καταστήματα κράτησης.

«Δεν είμαστε το παράδειγμα για να πούμε ότι στις φυλακές πάνε όλα καλά», του Μ.Δ.

Στις φυλακές η πρόσβαση είτε στις τέχνες είτε στη μόρφωση δεν είναι για όλους τους κρατούμενους, είναι όπου υπάρχουν και όταν υπάρχουν. Άρα, ξεκινάμε από το ότι υπάρχει μια «αναπηρία» σοβαρή στο σωφρονιστικό σύστημα. Οι άνθρωποι που βρίσκονται εκεί ήδη έχουνε μια σχέση μη εμπιστοσύνης απολύτως δικαιολογημένη, γιατί στις φυλακές υπάρχει ανισότητα, κοινωνικές τάξεις, κελιά για κάποιους και κελιά για κάποιους άλλους, προνόμια για κάποιους και προνόμια για κάποιους άλλους. Για να αλλάξει αυτή η σχέση θα πρέπει ο κάθε κρατούμενος να έχει ισότιμη πρόσβαση τουλάχιστον σε αυτό που εγώ βρήκα: να του έχουμε τη δυνατότητα να επιλέξει, να έχει πρόσβαση και σε άλλη επιλογή από το να είναι κρατούμενος.

Από τα προγράμματα που έκανα εγώ στη φυλακή, θεωρώ ότι το πιο σημαντικό ήταν η απεξάρτηση από τα ναρκωτικά. Εντάχθηκα σε ένα πιλοτικό τότε πρόγραμμα του OKANA. Ξεκίνησα με το υποκατάστατο κι είχα τη μεγάλη τύχη να βρίσκεται μια ψυχολόγος που υποστήριζε το κομμάτι της ψυχικής απεξάρτησης των ανθρώπων που κάνουνε θεραπεία μέσα στη φυλακή. Εγώ είχα την «τύχη» λοιπόν να τα έχω χάσει όλα και να χρειαστεί να πιαστώ από εκεί. Ολοκλήρωσα έναν ψυχοθεραπευτικό κύκλο μέσα στον Κορυδαλλό και ήταν πάρα πολύ σημαντικό ότι αμέσως μετά όταν βγήκα υπήρχε συνέχεια από τον OKANA στο κομμάτι της επανένταξης. Αυτή ήταν η μεγαλύτερη επένδυση ζωής, για τα τριάντα χρόνια που ήμουν εξαρτημένος. Δεν ήταν θέμα πια υγείας, ήταν θέμα ζωής για μένα. Οπότε έκανα αυτό μέσα από μια δομή που βοηθάει πολύ κόσμο και με εργαζόμενους που παλεύουν εκεί μέσα, αλλά με πολλές δυσκολίες. Ο OKANA εμένα μου έδωσε τη ζωή μου πίσω, είμαι σαφώς υπέρ του προγράμματος. Πηγαίνετε όμως να δείτε πού στεγάζεται ο OKANA, πώς γίνεται και πού η χορήγηση και οι υπόλοιπες θεραπευτικές διαδικασίες και πόσο καιρό χρειάζεται ένας άνθρωπος για να μπει στο πρόγραμμα. Για μένα, εκτός του ότι θα έπρεπε κάθε φυλακή να στεγάζει όλες τις μονάδες απεξάρτησης, θα έπρεπε επίσης με το που μπαίνεις στη φυλακή με το στερητικό σύνδρομο να σου χορηγείται μεθαδόνη. Είναι απάνθρωπο να σε αφήνουν με στερητικά, ενώ υπάρχει υποκατάστατο μέσα στη φυλακή, να μπορεί να ηρεμήσει το σώμα και η ψυχή σου για λίγο και να αντέξεις την καινούργια πραγματικότητα εγκλεισμού. Σε περιμένει ένα κελί, τουλάχιστον ας μεις όρθιος.

Αφού μπορούσα λοιπόν να έχω το υποκατάστατο και να είμαι ασφαλής σωματικά και είχα και την ψυχική υποστήριξη, άρχισα να σκέφτομαι και να επιθυμώ να καλύπτω τον χρόνο μου πιο δημιουργικά. Άρα σταμάτησα να ψάχνω ναρκωτικά, γιατί εννοείται ότι έπινα ναρκωτικά μέσα στη φυλακή. Όλα ξεκίνησαν στη βιβλιοθήκη, πηγαίνοντας να πάρω ένα βιβλίο. Η βιβλιοθήκη ήταν το πολύ 2 επί 3 τετραγωνικά, εκεί γνωρίστηκα με τον βιβλιοθηκάριο, τον Νίκο, που ήταν ζωγράφος και είχε αρχίσει ήδη δειλά-δειλά να ζωγραφίζει στο κελί του. Μαζί με άλλους, πηγαί-

ναμε να δούμε αυτόν τον ρομαντικό βιβλιοθηκάριο, να πάρουμε ένα βιβλίο και να μιλήσουμε. Συναντηθήκαμε και με ρομαντικούς κοινωνιολόγους και γεννήθηκε η ιδέα να κάνουμε ομάδα ζωγραφικής. Είναι ένα φωτεινό σημείο στους σκοτεινούς διαδρόμους της φυλακής η βιβλιοθήκη μας, ένα πολύ κομβικό σημείο που παρήγαγε πράγματα, ήταν μια τομή.

Ταυτόχρονα, μας προσκαλέσανε οι κοινωνιολόγοι της φυλακής να συμμετάσχουμε στη λέσχη ανάγνωσης και σε κινηματογραφικές ταινίες. Εκεί διέθετες τον χρόνο σου πολύ όμορφα, συνομιλούσες – γιατί αυτές είναι ομαδικές δράσεις, δεν είναι μοναχικές όπως η ψυχοθεραπεία. Αρχίζεις και έρχεσαι σε επαφή με ανθρώπους που τους αρέσει να διαβάζουν βιβλία ή να ζωγραφίζουν.

Μια άλλη δράση ήταν η συμμετοχή μου στο ΙΕΚ. Όταν είδα ότι είχα τη δυνατότητα να κάνω κάτι παραπάνω και υπήρχε ένα αντικείμενο που με ενδιέφερε, γράφτηκα και πήγα.

Αν παρακολουθείς τη ροή, αρχίζει η ζωή ενός ανθρώπου και γεμίζει με άλλα πράγματα, πολύ ενδιαφέροντα. Έχει πάει να αντιμετωπίσει το πρώτο ζητούμενο για την ίδια του την ύπαρξη, δηλαδή τα ναρκωτικά, τον θάνατο που εύκολα μπαίνει και πουλιέται μες στη φυλακή και το παραδέχονται όλοι και δεν ντρέπονται. Πατάει αυτός ο άνθρωπος στα πόδια του και πάει και διαβάζει ένα βιβλίο. Κι αφού διαβάσει ένα βιβλίο, βλέπει έναν χώρο, αυτό το βιβλίο να το συζητήσει και με άλλους μέσα. Αρχίζει η επαφή του με τον έξω κόσμο, με το να έρθει ένας λογοτέχνης να γίνει συζήτηση πάνω στο βιβλίο αυτό.

Για μένα, το να περνά την κάθε πόρτα ήτανε ανάσα ελευθερίας. Έβγαινα από την καθημερινότητα της ακτίνας που άλλες φορές είναι καλή, άλλες φορές πολύ άσχημη και μονότονη, άρα ήτανε μια ανάσα. Το να ξυπνάς το πρωί μέσα στη ρουτίνα της φυλακής και να παίρνεις τα τετράδιά σου να πας στο σχολείο για μάθημα ή να ζωγραφίσεις ή να κάνεις την ψυχοθεραπεία σου είναι σημαντική πολυτέλεια. Αλλά εάν θέλουμε πραγματικό αποτέλεσμα –γιατί αμφισβητώ κάποια πράγματα– οφείλει η Πολιτεία, το οργανωμένο κράτος, να έχει τέτοιες πόρτες, να έχει επιλογές. Αυτά τα πράγματα είναι αυτονόητα, είναι δοκιμασμένα σε πάρα πολλά κράτη, είναι αποτελεσματικά, τα έχουν πει χιλιάδες επιστήμονες. Είναι πια πολύ ξεπερασμένο να αναγνωρίζουμε ή όχι την αξία τους, αυτή είναι δεδομένη. Η εφαρμογή είναι το ζήτημα.

Οι συγγενείς έβλεπαν την αλλαγή με ενθουσιασμό, γιατί τους τη μεταφέραμε. Όταν παίρνεις τηλέφωνο και δεν λες «έπαιξα μπουνιές», όταν παίρνεις τηλέφωνο και δεν σε ακούνε μαστουρωμένο, αλλά λες «θα παίξω Σαίξπηρ», δεν καταλαβαίνεις ότι στην οικογένεια εγκαθίσταται ο Σαίξπηρ; Παίρνεις το παιδί σου και του λες «έχω έκθεση ζωγραφικής», «πάω σχολείο», «έχουμε θεατρική παράσταση, έλα». Ξέρεις πόσο σημαντικό είναι; Το παιδί δεν νιώθει πια ότι

ο μπαμπάς του είναι κάπου φυλακισμένος σε ένα σκοτεινό δωμάτιο, γιατί πώς αλλιώς μπορεί να φανταστεί ένα παιδί τη φυλακή μέσα; Γκρεμίσαμε τα τείχη.

Πρέπει να ανοίξουμε αυτήν την κουβέντα για τη φυλακή, να δώσουμε τον λόγο στους κρατούμενους. Στη δική μου περίπτωση, στον κοινωνικό μου περίγυρο, υπάρχουν πάρα πολλοί άνθρωποι που άλλαξαν γνώμη, όταν τους είπα ότι ήμουν εξαρτημένος και ότι ήμουν φυλακή. Όσοι το έχουμε ζήσει πρέπει να βγάζουμε προς τα έξω ότι η φυλακή δεν είναι απαραίτητα το τέλος του κόσμου ούτε τα ναρκωτικά το τέλος της ζωής, αρκεί να μας δοθεί η δυνατότητα να το αντιστρέψουμε. Οι άνθρωποι που έχουμε βιώσει αυτές τις εμπειρίες θα έπρεπε να «αξιοποιούμαστε», να μπορούμε να μιλήσουμε για αυτά που έχουμε ζήσει και να μεταφέρουμε αισιόδοξα μηνύματα στην κοινωνία. Εγώ αξιοποίησα στο έπακρο ό,τι μου δόθηκε από όσους επένδυσαν πάνω μου, και η πρώτη ευκαιρία να μιλήσω για την εμπειρία μου ήρθε πέντε χρόνια μετά, μέσα από αυτό το περιοδικό.

Ακόμα ζωγραφίζω στον ελεύθερό μου χρόνο. ένας πρώην συγκρατούμενος τελικά ασχολείται με το θέατρο, που γνώρισε μέσα στη φυλακή. Για μένα όλο αυτό είναι ένα πολύτιμο υλικό για την ίδια μου την ύπαρξη. Ανεξάρτητα από το αν κάνω θέατρο ή αν ζωγραφίζω, αυτό το υλικό είναι που σήμερα με βοηθάει να ζω. Αυτό είναι αξιοποιήσιμο υλικό για να ζήσεις, δεν είναι μόνο για να επιβιώσεις ή για να το χρησιμοποιήσεις επαγγελματικά. Είναι τα τιμαλφή μου.

Είναι αλήθεια πως κάποια από τα πιο σημαντικά πράγματα που έκανα στη ζωή μου, καλώς ή κακώς, έγιναν εκεί. Όμως, αν κάποιοι άνθρωποι αξιοποιήσαμε τα προγράμματα που υπάρχουνε και αλλάξαμε τη ζωή μας, δεν είμαστε το παράδειγμα για να πούμε ότι στις φυλακές πάνε όλα καλά. Είμαστε ένα παράδειγμα για να πούμε ότι ακόμα και στη φυλακή μπορούνε να πάνε καλά τα πράγματα. Οι φυλακές παραμένουν κολαστήρια, αποθήκες ψυχών, ένας τόπος απόμακρος. Είμαι ευγνώμων σε κάθε άνθρωπο που μου έδωσε αυτήν την ευκαιρία, τους θυμάμαι όλους έναν έναν. Αλλά είδα πως ό,τι δημιουργικό συμβαίνει στις φυλακές δεν ανήκει παρά σε προσωπικές πρωτοβουλίες ανθρώπων που το οραματίζονται, το πιστεύουν και –για κάποιους λόγους πολύ όμορφους– το διεκδικούν και το πετυχαίνουν.

Πρέπει όμως να επιλέξει και η Πολιτεία πώς θέλει να ξαναδεί τον κρατούμενο: με όπλο ή με βιβλίο. Είναι πολιτική επιλογή, και ξέρει τι πρέπει να κάνει, πού πρέπει να επενδύσει και γιατί μέχρι σήμερα γεννάει την πρώτη επιλογή. Όλοι γνωρίζουν ότι λείπουν χώροι, άνθρωποι, χρήματα για να υπάρχουν προγράμματα για όλους τους κρατούμενους. Το να υπάρχει ένα πρόγραμμα είναι πάρα πολύ σημαντικό, είναι σημείο να πιάσεις το νήμα μιας ζωής, να δώσεις στον άλλον μια ευκαιρία, άλλο αν θα την πάρει ή όχι. Πόρτες που να γράφουν –με μεγάλα γράμματα, φωτεινά και καθαρά– «απεξάρτηση», «τέχνες», «μόρφωση» είναι το ζητούμενο, για να μπορούν όλοι να τις διαβούν και τους σκοτεινούς διαδρόμους της φυλακής να φωτίσουν.